

ІСТОРІОГРАФІЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 340.15(474.5)

Олег Дячок
Дніпропетровськ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПИТАНЬ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті аналізується тематика сучасних українських історико-правових та конкретноісторичних досліджень правового регулювання економічного життя Великого князівства Литовського.

Ключові слова: українська історіографія, Велике князівство Литовське, правове регулювання, економіка.

В статье анализируется тематика современных украинских историко-правовых и конкретноисторических исследований правового регулирования экономической жизни Великого княжества Литовского.

Ключевые слова: украинская историография, Великое княжество Литовское, правовое регулирование, экономика.

The article analyzes the subject of the modern Ukrainian historical, legal and specific historical studies concerning legal regulations of economic life of the Grand Duchy of Lithuania.

Key words: Ukrainian historiography, the Grand Duchy of Lithuania, legal regulation, economics.

У сучасній Україні постійно зростає інтерес до історії Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), зокрема, економічних аспектів. Останні регулювалися як звичаями, так і юридичними нормами, закріпленими в нормативно-правових актах. С. Г. Ковальова відзначила, що у сфері цивільно-правових відносин XIV–XV ст. продовжували діяти норми, які склалися в ході торгівельної практики¹. Однак і вони поступово дедалі більше регламентувалися писаним правом. Аналізові вітчизняних досліджень правового регулювання економічних питань у ВКЛ й присвячена дана розвідка. Вона також продовжує історіографічні студії автора щодо вітчизняних публікацій з історії ВКЛ, які побачили світ у попередніх томах збірника «Ukraina Lithuanica» та інших виданнях². (Варто також відзначити, що нещодавно оприлюднено історіографічну розвідку А. В. Блануци, в якій розглянуті праці вітчизняних та зарубіжних авторів про політику земельних надань³). Звичайно, у невеликій за обсягом статті піддати аналізу усі історико-правові та конкреністоричні публікації, що з'явилися в Україні періоду незалежності, навряд можливо. Тому певні аспекти вимагатимуть детальнішого та глибшого дослідження у майбутньому.

Б. С. Бачур проаналізував роль звичаєвого права, а також Литовських статутів у розвитку інституту земельних відносин⁴. В одній з публікацій він

¹ Ковальова С. Г. Суб'єкти правовідносин у литовсько-руському праві XIV–XV ст. // Правова держава. Щорічник наук. праць. – К., 2011. – Вип. 22. – С. 123.

² Дячок О. Право Великого князівства Литовського та українських земель у його складі на сторінках українських юридичних видань (1991–2007 рр.) // Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського. – К. Ін-т історії України НАН України, 2009. – Т. I. – С. 176–196; Його ж. Суд і процес за Литовськими статутами в новітніх вітчизняних дослідженнях // Держава, право і юридична думка у Балточорноморському регіоні: історія та сучасність: матеріали XXVI Міжнародної історико-правової конференції 27–29 квітня 2012 р., м. Одеса. – Одеса, 2012. – С. 305–310; Його ж. Дослідження Литовських Статутів сучасними українськими правознавцями // Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського. – К. Ін-т історії України НАН України, 2013. – Т. II. – С. 243–262.

³ Блануца А. Політика земельних надань Ягеллонів на українських землях Великого князівства Литовського: історіографія проблеми // Україна в Центрально-Східній Європі. – К. : Інститут історії України НАНУ, 2014. – Вип. 14. – С. 185–206.

⁴ Бачур Б. С. Інститут земельних відносин у цивільному звичаєвому праві України у Х – середині XIX ст. (історико-правовий аспект). Автореф. ... канд. юр. наук. 12.00.01. – Одеса, 2004. – С. 16–17.

відзначив, що «у литовський період значних змін у формах землеволодіння не відбулось, оскільки спосіб формування ВКЛ призвів до консервації норм звичаєвого права у поземельних відносинах. У достатутний період землеволодіння залишалось однаково умовним для всіх приватних осіб, оскільки на початок XVI ст. земельна власність не була ознакою станової власності у ВКЛ, і лише впровадження I Литовського Статуту (1529 р.) перетворює землеволодіння у становий привілей шляхти, до якої переходить і судова влада». Б. С. Бачур відзначає, що Статут 1529 р. наказував суддям та урядникам у випадку відсутності артикулів писаного права керуватися нормами звичаєвого права. Деякі обмеження дії останнього були запроваджені Статутом 1566 р., однак у Статуті 1588 р. звичаєве право знову розглядається як головне⁵.

А. С. Савченко як один з етапів розвитку інституту спадкування нерухомого майна в Україні розглядає спадкування земельної власності за часів входження більшості українських земель до складу ВКЛ⁶. Зокрема, у статті зазначено, що у період функціонування на цих землях «русько-литовського спадкового права було започатковано види правового режиму земельних ділянок, в основу яких покладено такі критерії: залежно від підстав набуття права власності на земельну ділянку; залежно від суб'єкта права власності та від терміну володіння землею». Однак наведений у публікації матеріал не є оригінальним.

А. В. Блануца у числених публікаціях студіює правові основи землеволодіння й законодавче регулювання земельних надань, підкріплюючи їх публікацією джерел⁷. Принагідно відзначимо, що нормативно-правове регулювання та діяльність суб'єктів правовідносин у сфері розпорядження земельними володіннями, особливості правового регулювання оборо-

⁵ Бачур Б. С. Правове регулювання земельних відносин в Україні (XIV–XVI ст.) // Правова держава. – Одеса: ОНУ, 2002. – № 4. – С. 196–198.

⁶ Савченко А. С. Етапи становлення та розвитку інституту спадкування нерухомого майна в Україні // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – Вип. 45 [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnuvs/2009_45/VV-45/VV-45_9.pdf

⁷ Блануца А. В. Норма про «trzciznu» в Першому Литовському Статуті та її рецепція до кінця XVI століття // Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: straipsnių rinkinys / Sudarė Irena Valikonytė ir Lirija Steponavičienė. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. – Р. 99–106; Його ж. Великокнязівська політика земельних надань на українських землях Великого князівства Литовського у другій половині XV ст. (за матеріалами Литовської метрики) // Ukraina Lithuanica. – Т. I. – С. 134–143; Його ж. До історії земельних володінь князів Закарпатських на Рівненщині (кінець XV ст.) // Український історичний збірник – 2010. – К., 2010. – Вип. 13. – Ч. 2. – С. 158–160; Його ж. Ленне володіння у Великому князівстві Литовському: аналіз джерел // Український історичний збірник – 2010. – К., 2012. – Вип. 15. – С. 220–228.

ту землі у ВКЛ дослідив білоруський історик права І. Г. Яцкевич⁸. Також А. В. Блануца розглянув механізм вирішення судових справ про маєткові спори у ВКЛ між прийняттям Першого та Другого Литовських статутів⁹.

А. В. Блануца й Д. П. Ващук закликають критично ставитися до хрестоматійного гасла, що характеризував політику великих князів литовських: «Старини не рухаєм, а новин не вводим», – стверджуючи, що «новина» для суспільства зразу перетворювалася на «старину», якщо це вигідно було шляхті. Зокрема, вони показали на прикладі купівлі-продажу землі, як відійшли від норм про право близькості і третину, частину, вільну для відчуження. Остання норма не знайшла закріплення у Другому Литовському статуті¹⁰.

Важливе місце в процесі дослідження Литовських статутів посідає випуск 49 (2009 р.) збірника наукових праць Одеської національної юридичної академії «Актуальні проблеми держави і права». Однак, логіка дослідження вимагає їх розглядати не в єдиному комплексі, а за певними напрямками нормативно-правового регулювання.

В одній з уміщених у вказаному збірнику статей, що є незначним скороченням статті, опублікованої роком раніше в «Часописі Київського університету права»¹¹, В. В. Сенчук проаналізував досвід реєстрації нерухомого майна та прав на нього у ВКЛ. Першими заходами з обліку нерухомого майна (як складової його реєстрації) він вважає люстрації замків – опис державного майна для військових та фінансових цілей. Іншими способами реєстрації В. В. Сенчук вважає: люстрацію земель, зокрема й

⁸ Яцкевич И. Г. Деятельность субъектов правоотношений в сфере распоряжения земельными владениями в Великом княжестве Литовском в конце XV – первой половине XVI в. // *Право и демократия: сб. науч. тр* – Минск: БГУ, 2010. – Вып. 21 / редкол. В. Н. Бибило (гл. ред.) [и др.]. – С. 79 – 90; *Его же*. Особенности правового регулирования оборота земли в Великом княжестве Литовском в конце XV – первой половине XVI века // *Статут Великага княства Літоўскага 1529 года – падмурак развіцця беларускай дзяржаўнасці і канстытуцыяналізму (до 480-годдзя прыняцця)*: зб. навук. арт. – Мінск, РІВШ, 2009. – С. 105–108.

⁹ Блануца А. Судові справи про маєткові спори у Великому князівстві Литовському в 1529–1566 рр.: фактор судової «бюрократії» // *Dzieje biurokracji*. – Lublin; Siedlce, 2011. – T. IV. – Cz. 1. – S. 101–110.

¹⁰ Блануца А. В. Норма про «trzciznu»...; Блануца А. В., Ващук Д. П. Інститут «старини» й «новини» в правових та економічних джерелах Великого князівства Литовського (друга половина XV–XVI ст.) // *Український історичний журнал*. – 2006. – № 2. – С. 11–23; Ващук Д. «АБЫХМО ДЕРЪЖАЛИ ИХЪ ПСОДЛЪ ПРАВА ИХЪ ЗЕМЪЛИ» (Населення Київщини та Волині і великокнязівська влада в XV – XVI ст.). – К., 2009. – С. 204–215.

¹¹ Сенчук В. В. Досвід реєстрації нерухомого майна та прав на нього в Україні протягом Литовсько-польської доби // *Часопис Київського університету права. Український науково-теоретичний часопис*. – 2008. – № 3. – С. 42–48.

шляхетських у період до Люблінської унії; «тарифи»; грамоти про пожалування земель, що «здійснювалося або великими князями, або (частіше) шляхом роздачі місцевими старостами та воєводами із наступним затвердженням великими князями, що перетворювало роздачу на пожалування», такі акти систематизувалися, прикладом чого є 3-я книга записів Литовської Метрики. За пожалуванням слідувало «ув'язнення» – введення у володіння, що засвідчувалося актом у книгах намісницького суду. Останнє В. В. Сенчук прирівнює до майже класичної реєстрації прав на нерухоме майно у сучасному розумінні. Серед способів оформлення майнових прав автор також називає укладення заповіту та договорів купівлі-продажу й застави. Усі ці дії мали оголошуватися перед урядовцями або перед судом. Останнє знайшло відображення й в статті 3 розділу 7 Другого Литовського статуту¹². Зазначений матеріал знайшов відображення й у кандидатській дисертації В. В. Сенчука, захищеній у 2009 р. В авторефераті автор, характеризуючи періоди Київської Русі та входження українських земель до складу ВКЛ, дійшов таких висновків: «Окрім необхідності вирішення задачі надання правам публічності, іншим потужним чинником запровадження реєстрації майна та прав на нього стають фінансові мотиви. Саме виходячи з фінансових мотивів у розглядуваний період створюються перші реєстри.

Загалом, процедури обліку нерухомого майна у цей час не мають систематичного характеру. Показовим є те, як змінюються способи надання права на нерухоме майно публічності із завершенням первісного перерозподілу земель: замість фактичних дій (обробіток, встановлення межового знаку тощо) на перший план починають виходити акти права – вчинення угод, та, нарешті, їх «оголошення до уряду», внесення до спеціальних книг, що отримало правове закріплення у основних правових пам'ятках того періоду, насамперед, у Литовських статутах»¹³.

Х. В. Майкут проаналізувала розвиток інституту речових прав за Литовськими статутами, зокрема, правоздатність юридичних і фізичних осіб, право власності (індивідуальне та колективне), способи його набуття, володіння, емфітевзис, заставу та сервітут¹⁴.

¹² *Його ж.* Досвід реєстрації нерухомого майна та прав на нього у Великому князівстві Литовському // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література, 2009. – Вип. 49. – С. 227–231.

¹³ *Його ж.* Правове забезпечення реєстрації нерухомого майна та прав на нього в Україні: історико-правовий аналіз. Автореф. ... канд. юр. наук. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень – К., 2009 – С. 9–10.

¹⁴ *Майкут Х. В.* Розвиток інституту речових прав на українських землях за Литовськими статутами // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Зб. наук. праць. Електронне наукове фахове видання. Юридичні науки. – 2009. –

В іншій статті, опублікованій в уже згадуваному одеському збірнику, Х. В. Майкут детальніше розглянула інститут забезпечення зобов'язань за Статутами, зазначивши, що найпоширенішим видом забезпечення зобов'язань була застава. Розрізнялася застава рухомого та нерухомого майна. З римського права були рециповані інститути іпотеки та цесії – перенесення права вимоги кредитора на іншу особу без узгодження з боржником. Автор проаналізувала юридичні процедури оформлення застави, термін дії застави, права та обов'язки заставодавця і заставодержателя за артикулами усіх трьох Статутів. Зокрема, заставодержатель міг вчинити субзаставу. Під несуттєво зміненою назвою ця стаття того ж року була опублікована в «Часописі Київського університету права»¹⁵.

Також заставні правовідносини за Першим статутом розглянула Т. І. Ісманицька, котра акцентувала увагу на захисті прав заставодержателя, проаналізувала варіанти договорів про заставу без держання, із держанням та на упад («під стреченням»)¹⁶.

Принагідно відзначимо, що норми заставного права студіює литовська дослідниця Л. Степонавічене. Зокрема, у статті, опублікованій в рівненському збірнику, вона зупинилася на особливостях реалізації заставних норм у перші роки дії Другого Литовського статуту, а саме у 1566–1572 рр. Дослідниця серед іншого розглянула аспект обов'язку несення військової служби (оборони земської) у випадку застави приватних володінь, акцентуючи увагу на переході українських земель після Люблінської унії під зверхність Корони і застосуванні тут Другого статуту (Волинського) без розділу II «Про оборону земську». Також детально проаналізовано строки викупу застави, фінансові гарантії дотримання обов'язків сторонами угоди. Л. Степонавічене дійшла висновку, що Другий статут порівняно з Першим не вніс суттєвих змін до заставного права, але прецеденти повсякденного життя були багатшими за передбачені в кодексах норми¹⁷.

№ 1 [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2009_1/09mkvzls.pdf;

¹⁵ *Її жс.* Інститут забезпечення зобов'язань на українських землях за Статутами Великого князівства Литовського // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 49. – С. 221–227; *Її жс.* Інститут забезпечення зобов'язань на українських землях за Литовськими статутами // Часопис Київського університету права. Український науково-теоретичний часопис. – 2009. – № 3. – С. 68–73.

¹⁶ *Ісманицька Т. І.* Заставні правовідносини за Першим Литовським Статутом 1529 р. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Зб. наук. праць. Електронне наукове фахове видання. Юридичні науки. – 2010. – № 1. – С. 92–99 [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2010_1/itistr.pdf

¹⁷ *Степонавічене Л.* Некоторые особенности реализации норм залогового права (в первые годы действия второго литовского статута) // Актуальні проблеми вітчизняної та

Найґрунтовніше, на нашу думку, опрацювавши чималий масив джерел (Литовські статuti, великокнязівські грамоти, «Устава на волоки», акти Литовської метрики) та наукових досліджень, регулювання права власності на українських землях у ВКЛ (в контексті значно ширших хронологічних та географічних рамок) проаналізував В. Є. Рубаник. Він розглянув загальні тенденції його розвитку. Науковець звернув увагу, що в актах ВКЛ серед об'єктів чітко розрізняються два види: «маетность движимая» та «маетность лежащая», що певною мірою відповідає сучасному поділу на рухоме та нерухоме майно. Особливим різновидом об'єктів права власності він називає міста і містечка. В. Є. Рубаник виокремив суб'єкти права власності на землю (великий князь, магнати, шляхта, церковні феодалі, селянські общини, окремі селяни) та права власності на рухоме майно (держава, церква, община, рід, сім'я, приватна особа). Дослідник охарактеризував набуття, здійснення і припинення права власності, зокрема, на землю та його реформування «Уставою на волоки» 1557 р. Основними способами набуття права власності були: окупація, пожалування, цивільно-правові договори, давність. Припинялося набуто на законних підставах право власності (за винятком пожалування та окупації) внаслідок позбавлення майнових прав, конфіскацією та експропріацією. Також В. Є. Рубаник показав особливості інституту права власності на українських землях за німецьким правом¹⁸. У монографіях 2002 та 2004 рр. (остання є перекладом першої з української мови на російську з доповненням деяких підрозділів) автор передусім опирався на дореволюційні дослідження, меншою мірою на публікації середини ХХ ст. Це можна пояснити й тим, що на момент їх написання ще бракувало новітніх досліджень з аналізованої проблематики. Монографія 2010 р. була опублікована після переїзду автора до Росії. У ній суттєво порівняно з попередньою розширено підрозділи, присвячені аналізу джерельної бази та історіографії, з'явився підрозділ методологічного характеру. Текст про право власності у ВКЛ залишився майже без змін. Щоправда, у порів-

---

всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Зб. наук. праць. – Рівне, РДГУ, 2010. – Вип. 20. – С. 83–87.

¹⁸ Рубаник В. Є. Інститут права власності в Україні: проблеми зародження, становлення й розвитку від найдавніших часів до 1917 року: Історико-правове дослідження. – Харків : Легас, 2002. – С. 91–120, 150–167; Рубаник В. Е. Собственность в истории российской и украинской систем права: общее и особенное. (Отношения собственности в восточнославянской традиции правового регулирования: историко-правовое исследование). – Харьков : Консум, 2004. – С. 197–225, 472–485; *Его же*. Собственность и право собственности: юридические, социологические, экономические подходы в их историческом развитии. В 3 т. – М. : Юрлитинформ, 2010. – Т. 1. Отношения собственности и их отражение в восточнославянской традиции права собственности. – С. 300–325.

нянні з попередніми монографіями зникли посилання на дослідження М. С. Грушевського та В. Б. Антоновича.

Останнє, мабуть, пов'язане з суттєвими змінами світоглядних позицій В. Є. Рубаника. Уже на першій сторінці вступу він заявляє про причетність східного слов'янства до Євразійської (саме так – з великої літери) цивілізації, в якій, зокрема, відтворюється традиційна політика покладатися на силу, а не на право, а ментальність має антиіндивідуалістичну спрямованість¹⁹. Ці твердження є досить суперечливими. Ще С. О. Бершадський відзначав, що у ВКЛ «люди XVI ст. відрізнялися наполегливістю у відшукуванні того, що вважали своїм правом; за яку-небудь «штуку» воску²⁰, вони готові тягатися по кілька років, звертаючись по декілька разів до короля, мандрувати з Новгорода у Вільну, з Вільни в Брест, з Бреста в Краків»²¹. А індивідуалізм українців на відміну від колективізму росіян відзначався багатьма дослідниками²². Так, І. В. Дмитрієнко та Ю. М. Дмитрієнко констатують: «До властивостей української правової ментальності як першооснови української правової свідомості та культури належить... правовий індивідуалізм», який має певне східне забарвлення²³. На істотних відмінностях, зокрема правових, Московії та інших східнослов'янських суспільств між Люблінською унією та Переяславом акцентує увагу Е. Кінан²⁴. Стосовно євразійської складової українського соціуму В. Храмова зауважила, що знищення гетьманату, запровадження кріпацтва «за доби російської колонізації України, ганебне рабство у післяжовтневий період перетнули європейський шлях розвитку нашої країни... На традиційні психіко-поведінкові архетипи було накладено

¹⁹ *Его же*. Собственность и право собственности. – С. 5.

²⁰ У спеціальних майстернях (топницях) окремі шматки воску перетоплювали в один великий, який називався штукою. У воскобійнях їй надавали певної форми. На штуку ставили міську печатку, що засвідчувало чистоту воску та відсутність у ньому домішок (*Грушевський О.* З міського господарства XVI в. // *Записки історично-філологічного відділу УАН* / під ред. М. Грушевського. – К., 1925. – Кн. VI (1925). Праці історичної секції. – С. 1–2.

²¹ *Бершадский С. А.* Литовские евреи: История их юридического и общественного положения в Литве от Витовта до Люблинской унии (1388–1569 г.). – СПб., 1883. – С. 366.

²² Див., напр.: *Храмова В.* До проблеми української ментальності. Замість передмови // *Українська душа*. К. : Фенікс, 1992. – С. 20, 31–32.

²³ *Дмитрієнко І. В., Дмитрієнко Ю. М.* Особливості історичної української правової свідомості та культури: нормативна оригінальність, архетипи правова ментальність // *Форум права*. – 2009. – № 3. – С. 213 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09divapm.pdf>

²⁴ *Кінан Е.* Сприйняття московитами інших східних слов'ян перед 1654 роком (Порядок денний для істориків) // *Кінан Е.* Російські історичні міти. – Вид. 2-е, випр. і доп. – К. : Критика, 2003. – С. 44.

«євразійську» матрицю світосприйняття з абсолютною домінантою тотального підкорення за вертикаллю, котра сягала до імперського центру. У створюваних з азійською жорстокістю алгоритмах життєдіяльності не було місця самодостатній особистості, яка відповідає за історію свого народу та власне життя»²⁵. Підсумовуючи монографію 2010 р., В. Є. Рубаник вдарився у «геополітику», стверджуючи можливість зробити далекосяжний висновок «про те, що будь-які спроби виявити якомога більше відмінних рис в суспільному бутті російського, українського та білоруського соціумів пояснюються ні чим іншим, крім як настійливим бажанням їх авторів наскільки можливо глибше розділити три братські слов'янські народи, тим самим послабивши їх, та їх позиції на глобальній «шахівниці» сучасної історії. Якщо це комусь і потрібно, то лише не самим росіянам, українцям і білорусам...»²⁶ Тут і коментувати не хочеться. Проте автор дуже чітко вловив тенденції розвитку російської державної політики і поспішив засвідчити їй свою підтримку.

Н. В. Петровська показала процес закріпачення селянства за Першим статутом, коротко зупинившись на діях та актах, що йому передували, а детальніше – на змісті положень самого Статуту. Аналізуючи процес закріпачення автор також звернулася до судових справ, зафіксованих у Литовській метриці. Розглянуто поняття «служби»²⁷.

У найзагальнішому вигляді торкається таких аспектів економіко-правового характеру, як пільги, право власності, землеволодіння, спадкування Т. О. Остапенко²⁸.

Б. В. Киндюк проаналізував правові засади охорони лісів за Лісовим Уставом 1567 р., виділивши в цьому акті шість напрямів регулювання: адміністративний поділ лісів на лісництва; регламентування рубок; контроль за рубками; регламентування полювання, рибальства і промислів; економічне стимулювання лісничих та їх підлеглих; економічні важелі або плата за користування природними ресурсами²⁹. Також Б. В. Киндюк розглянув охорону лісів за Третім статутом. Зокрема, він звернув увагу, що в останньому лісовим ресурсам, а також пов'язаним з ними промис-

²⁵ Храмова В. До проблеми української ментальності. – С. 18.

²⁶ Рубаник В. Е. Собственность и право собственности. – С. 416–417.

²⁷ Петровська Н. В. Закріпачення селянства за Статутом Великого князівства Литовського 1529 р. // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 49. – С. 188–193.

²⁸ Остапенко Т. О. Вплив Статуту Великого князівства Литовського 1588 року на формування системи права України-Гетьманщини другої половини XVII – 80-х рр. XVIII ст. // Там само. – С. 214–215.

²⁹ Киндюк Б. В. Правові засади охорони лісів у Лісовому Уставі 1567 р. Великого князівства Литовського // Держава і право: зб. наук. Праць. Юридичні і політичні науки. – К., 2009. – Вип. 45. – С. 126–130.

лам (полювання, бортництво) присвячено десятий розділ з вісімнадцяти артикулів, які далі й піддані аналізу. Передусім, автор звернув увагу на санкції за порушення прав власників, а також закріплені у Статуті сервітути³⁰.

А. В. Блануца торкався питання правової регламентації торгівлі, опублікувавши кілька джерел з цього аспекту³¹.

В. І. Форманюк на підставі інших публікацій у загальному вигляді дає характеристику різних аспектів права ВКЛ. Усі питання економіко-правового характеру зводяться до викладення положень однієї із статей, опублікованих у журналі «Право України», про те, що «Литовський Статут та Магдебурзьке право, на базі яких розвивались зарубіжна торгівельна й митна справа у Києві і Подніпров'ї за часів Литовської держави, глибоко вплинули на розвиток економіки українських земель, стимулювали поширення зв'язків Київщини з багатьма державами світу»³². Навряд чи можна погодитися з твердженнями автора, що «розвиткові товаропотоків через Київ сприяли опрацьоване київським магістратом складське право, митна політика Великого князівства Литовського, яка була викладена у Першому і Другому Литовському Статуті»³³, бо говорити про митну політику для XVI ст. недоречно, тим паче, що у вказаних Статутах міститься відповідно один і два артикули (статті), що регулювали митні відносини. Так само нема підстав говорити про давньоруське і литовське митне законодавство³⁴.

Значно детальніше і глибше питання правового регулювання організації та функціонування митних органів, стягнення мита аналізувалися у виданих як в Україні, так і за кордоном працях вітчизняних дослідників. Передусім варто відзначити публікації В. Б. Чорного³⁵. З науко-

³⁰ *Его же*. Охрана лесов по Статуту Великого княжества Литовского 1588 года // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 49. – С. 197–201.

³¹ *Блануца А. В.* Регламентация питань торгівлі в надавчій політиці великих князів литовських у першій половині XVI ст. // Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2010. – № 1 (1). – С. 90–96.

³² *Форманюк В. І.* Литовські статuti як правові гарантії формування системи національного права на Правобережній Україні XVI–XVII ст. // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 49. – С. 204; *Павлов А.* Литовський статут та Магдебурзьке право: їх роль у розвитку торгівлі і митної справи на Київщині (XV–XVII ст.) // Право України. – 2003. – № 10. – С. 144–148.

³³ *Форманюк В. І.* Литовські статuti... – С. 204.

³⁴ Там само. – С. 207.

³⁵ *Чорний В. Б.* Україна і митна справа: Історичний нарис. – К.: Комп'ютерно-видавничий, інформаційний центр «КВІЦ», 2000. – С. 36–38; *Його ж.* Християнська десятина, Київська Русь, митна справа та сьогодення. – К.: КВІЦ, 2000. – С. 123–143; *Його ж.* Роль і значення магдебурзького права, Статутів Великого князівства Литовського в утвер-

вої точки зору їм властиві певні недоліки. Однак, не будучи фаховим істориком, працюючи на різних посадах у Державній митній службі України, В. Б. Чорний став одним з перших дослідників митних відносин у сучасній вітчизняній історіографії, що відзначено у рецензіях на його книги³⁶. Історико-правові аспекти регулювання вказаних відносин розглядаються у наукових студіях О. О. Дячка³⁷, Л. Ю. Жереб-

---

дження митно-правових відносин на українських землях // Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2010. – № 2 (2). – С. 61–72.

³⁶ Див.: Виноградов Г. Рецензія на монографії Валерія Чорного «Найдавніші митні статuti і зовнішньоторговельні шляхи Київської Русі», «Україна і митна справа» (К., 2000) та «Християнська десятина, Київська Русь, митна справа та сьогодення» // Вісник Академії митної служби України. – 2004. – № 1 (21). – С. 118–122.

³⁷ Дячок О. О. Митні відносини на українських землях в документах Литовської метрики // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України: Міжпредметний простір історії ідей у вітчизняній науці: Міжвід. зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2004. – С. 154–170; *Його ж.* Литовська метрика як джерело дослідження митних відносин на українських землях // II Міжнародний Науковий Конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку». Кам'янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р. Доповіді та повідомлення. – Кам'янець-Подільський; К.; Нью-Йорк; Острог, 2005. – Т. 1. – С. 102–106; *Його ж.* Регулювання митних відносин в Першому Литовському Статуті та боротьба шляхти за митні пільги // Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: straipsnių rinkinys / Sudarė Irena Valikonytė ir Lirija Steponavičienė. – Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2005. – Р. 208–225; Історія митної справи в Україні / За ред. П. В. Пашка, В. В. Ченцова. – К: Знання, 2006. – С. 219–274 (розділ написаний О. О. Дячком); Дячок О. О. Оренда митних зборів на українських землях Великого князівства Литовського (за матеріалами Литовської метрики) // III Міжнародний науковий Конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». Луцьк, 17–19 травня 2006 р.: Доповіді та повідомлення: В 3-х т. – Луцьк, 2007. – Т. 1. – С. 228–231; *Його ж.* Правове регулювання митних відносин в добу кн. Василя-Костянтина Острозького // Наукові записки. Історичні науки. Матеріали міжнародної конференції «Князь Василь-Костянтин Острозький в історії України та Європи» 15–17 жовтня 2008 р. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2008. – Вип. 13. – С. 316–328; Дячок О. А. Вопросы торговли Великого княжества Литовского с русскими княжествами и землями в дипломатических документах середины XV – начала XVI в. // Торговля, купечество и таможенное дело в России в XIV–XIX вв.: сб. материалов Второй междунар. науч. конф. (Курск, 2009 г.) / сост. А. И. Раздорский. – Курск, 2009. – С. 21–25; *Его же.* Зарождение регулятивной функции таможенных органов // Государство – экономика – политика: актуальные проблемы истории: сб. науч. Тр. Всерос. науч.-метод. конф. – СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2010. – С. 61–65; Історія митної діяльності: Україна в європейському контексті: Наукове видання / За ред. В.В. Ченцова. – К; Одеса : Пласке, 2010. – С. 126–128, 131–138, 140–151, 153–156 (текст написаний О. О. Дячком); Дячок О. О. Становлення регулятивної функції митних органів // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». – 2011. – № 1 (6). – С. 15–24; *Його ж.* Судові справи з приводу справляння мита у Великому князівстві Литовському // Судова влада в Україні і світі: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали XXV Міжнародної історико-правової конференції 16–18 вересня 2011 р., м. Саки / ред. колегія: І. Б. Усенко та ін. – К.; Сімферополь : СМД, 2011. –

цовой (яка у 2008 р. захистила кандидатську дисертацію, присвячену митній системі на українських землях, що входили до складу ВКЛ)³⁸,

Ч. 1. – С. 219–225; *Його ж.* Книги судних справ Литовської метрики як джерело з історії митних відносин у Великому князівстві Литовському // *Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць.* – Дніпропетровськ, 2011. – № 1 (3). – С. 18–31; *Його ж.* Фіскальна функція митниці в історичній ретроспективі // *Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць.* – Дніпропетровськ, 2011. – № 2 (4). – С. 27–32; *Дячок О. А.* Нормативно-правове регулювання таможених відносин в Великому князівстві Литовському // *Гісторыя і сучаснасць: беларуская дзяржаўнасць ва ўсходнееўрапейскім цывілізацыйным кантэксце: зборнік навуковых прац, прысвечаных 90-годдзю з дня нараджэння прафесара І. А. Юхо.* – Мінск, 2012 – С. 490–498; *Его же.* Фискальная функцыя таможэннай сістэмы Вялікага княжэства Літоўскага // *Таможэннае ўзаемадзейства, эканамічныя і прававыя рэгуляванні ў Азіяцка-Тэхіокеанскім рэгіёне і Таможэным саюзе: зборнік матэрыялаў міжнароднай навуковай канферэнцыі (18–21 верасня 2012 г.) / пад. рэд. В. І. Дзякова.* – Влывосток : РІО Влывостэкскага філіяла Расійскай таможэннай акадэміі, 2012. – С. 445–449; *Дячок О. О.* Нормативно-правовое регулювання митних відносин у Великому князівстві Литовському XVI ст. // *Український історичний журнал.* – 2013. – № 1 (508). – С. 29–39; *Його ж.* Організація митної служби у Великому князівстві Литовському // *Dzieje biurokracji.* – Lublin; Toruń; Wrocław, 2013. – T. V. – Cz. 1. – S. 131–146.

³⁸ *Жеребцова Л. Ю.* Митна система Великому князівства Литовського та Речі Посполитої XIV – середини XVII ст. // *Митна політика в Україні. Історичні та правові аспекти проблеми: Зб. наук. праць пам'яті проф. Йосипа Леонідовича Рісича.* – Дніпропетровськ, 2004. – С. 86–92; *Її ж.* Історія митної справи Великому князівства Литовського та Речі Посполитої на українських землях: методи дослідження // *Наукові записки університету «Києво-Могилянська академія».* – К., 2004. – Т. 27. Історичні науки. – С. 22–28; *Її ж.* Класифікація джерел з історії митної організації на українських землях доби Великому князівства Литовського та Речі Посполитої // *Український історичний збірник.* – К., 2004. – Вип. 7. – С. 416–433 *Её же.* Роль Первого Литовского Статута в истории институализации таможенной организации на украинских землях Великого Княжества Литовского // *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha.* – P. 200–206; *Її ж.* Орендні угоди та їх роль в управлінні митними округами на українських землях у кінці XV – другій половині XVI ст. // *Економічна безпека держави в умовах інтеграції до світового співтовариства: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* – Дніпропетровськ : АМСУ, 2005. – С. 33–35; *Її ж.* Організація митної служби Великому князівства Литовського наприкінці XV – в середині XVI ст. (до 1569 р.) // *Історія торгівлі, податків та мита: Зб. наук. праць / За ред. О. О. Дячка.* – Дніпропетровськ, 2007. – С. 52–57; *Її ж.* Формування митної системи на українських землях Великому князівства Литовського: Джерела і методи дослідження. Автореф. ... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2008. *Её же.* Структура таможених систем Великому княжества Литовского в конце XV – середине XVI вв. // *Ukraina Lithuanica.* – T. I. – С. 144–162; *Её же.* Влияние великокняжеской канцелярии на первичную бюрократизацию таможенной системы Великого Княжества Литовского // *Dzieje biurokracji.* – T. IV. – Cz. 1. – S. 111–124; *Її ж.* Напад на господарського митника Великому князівства Литовського Івана Яцковича Борзобагатого (на основі матеріалів луцької гродської книги за 1561 р.) // *Український історичний збірник* – 2010. – К., 2013. – Вип. 16. – С. 395–397; *Її ж.* Деякі аспекти практичної роботи митної служби на землях Великому князівства Литовського // *Ukraina Lithuanica.* – T. II. – С. 209–227.

В. Г. Берковського³⁹, В. Поліщука⁴⁰, К. Є. Гальського⁴¹. У монографії за авторством А. П. Павлова, до якої входять розділи з історії митниці від античності до кінця XX ст., адміністративного та кримінального права, містяться лише загальні фрази про митні відносини під час перебування українських земель у складі ВКЛ⁴². Небагато інформації про цей період містить і монографія В. К. Ковальського про розвиток митної справи на Півдні України⁴³. Частина публікацій вказаних авторів розглянута в історіографічних студіях автора даної статті⁴⁴. На одну з претензійних колективних монографій з історії митної справи, де період ВКЛ висвітлений

³⁹ *Берковський В. Г.* Деякі аспекти розвитку системи правового регулювання торгових відносин на Волині у XVI – першій половині XVII ст.: **митне та гостинне право** // *Український історичний збірник*. 2002. – К., 2003. – Вип. 5. – С. 78–92; *Його ж.* Типологія і структура митної системи Волині в кінці XV – першій половині XVII ст. // *Вісник Академії митної служби України*. – 2006. – № 1. – С. 120–133; *Berkowski W.* Struktury administracyjne komór celnych i mytnych na Wołyniu od XVI do połowy XVII wieku // *Nad społeczeństwem staropolskim*. – Białystok, 2007. – Т. I. Kultura – instytucje – gospodarka / Pod red. Karola Łopateckiego i Wojciecha Walczaka. – S. 321–337; *Jegoż.* Wołyń w systemie celnym Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony Polskiej (XVI – połowa XVII wieku) // *Europa Orientalis. Studia z dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*. – 2008. – Nr. 1. – S. 217–233.

⁴⁰ *Поліщук В.* Ревизия волинских мыт и особенности документального состава книги Литовской Метрики № 22 (1547 г.) // *Istorijos šaltinių tyrimai*. – 2 / Sudarė Artūras Dubonis. – Vilnius: LII leidykla, 2010. – P. 129–160.

⁴¹ *Гальський К.* Торгівля й митна справа у середньовічному Києві // *Митна політика в Україні. Історичні та правові аспекти проблеми*. – С. 32–56. Цей текст у видозміненому вигляді (розбивка на підрозділи, скорочення одних аспектів і доповнення інших) знайшов відображення у розділі 7 колективної монографії (див.: *Історія митної справи в Україні*. – С. 455–475). Розділ з'явився в остаточному варіанті монографії без узгодження з авторським колективом (К. М. Колесников, О. В. Морозов, Г. М. Виноградов, О. О. Дячок, Д. В. Архирейський, Н. М. Дук), від участі в якому К. Є. Гальський відмовився. Внаслідок цих дій було порушено структуру монографії, оскільки вказаний розділ не відповідає її загальному задумові. Також на стадії видання було знято вказівку на авторство розділів та підрозділів, натомість наведено загальний список авторів у такому вигляді: К. М. Колесников, О. В. Морозов, Г. М. Виноградов, О. О. Дячок, Д. В. Архирейський, Н. М. Дук, П. В. Пашко, В. В. Ченцов, К. Є. Гальський, А. П. Павлов.

⁴² *Павлов А.* Українська митниця на шляху відродження та розвитку: правові та історичні аспекти. – К. : Акцент, 2002. – С. 22–25.

⁴³ *Ковальський В. К.* Становлення та розвиток митної справи на Півдні України з давніх часів до 1917 року (на прикладі Миколаївської митниці): Історико-правове дослідження. – Одеса : Юридична література, 2006. – С. 29–32.

⁴⁴ *Дячок О. О.* Сучасний стан дослідження митних відносин на українських землях середини XIV – середини XVII ст. і напрямки подальших студій // *Історія торгівлі, податків та мита: Зб. наук. праць / За ред. О. О. Дячка*. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 41–51; *Його ж.* Історіографія і напрями подальших досліджень митних відносин на українських землях середини XIV – середини XVII ст. // *Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць*. – Дніпропетровськ, 2010. – № 2 (2). – С. 24–37.

вкрай поверхово⁴⁵, було опубліковано колективну рецензію⁴⁶, а згодом – статтю автора даної публікації⁴⁷.

До слова, нещодавно опубліковані матеріали проведеної 2013 р. у Мінську конференції, серед яких і «Митні відносини у Великому Князівстві Литовському (XV–XVI вв.)» місцевого дослідника Ю. Л. Грузицького, базовані в основному на дореволюційних виданнях⁴⁸. Посилання на праці сучасних українських науковців, зокрема, й надруковані в столиці Білорусі, відсутні. Автор неодноразово посилається на перевидання монографії М. В. Довнар-Запольського, однак в коментарях до неї згадуються роботи В. Г. Берковського, К. Є. Гальського, А. В. Блануци, Д. П. Ващука, О. О. Дячка, Л. Ю. Жеребцової⁴⁹.

Правову регламентацію ярмаркової торгівлі Волині у її зв'язку з мережею митниць розглянув В. Б. Атаманенко⁵⁰. Схожому аспектові, але під кутом зору князівського протекціонізму, присвячена стаття П. М. Кулаковського⁵¹. А. Є. Заяць звернув увагу на господарський аспект (передусім, торговий, а також надання т. зв. «волі», звільнення міщан від сплати

⁴⁵ Нариси з історії митної справи та митного законодавства України-Руси / Авт. кол.: Дідусенко П. М., Пахневський С. А., Лисицький О. В., Костюк В. П., Мавродій Т. С.; під заг. ред. П. М. Дідусенка. – К.: Софія А, 2005. – С. 69–73, 80–83.

⁴⁶ *Архирейський Д. В., Дячок О. О., Колесников К. М., Морозов О. В.* «Нові» казки про митницю. Рецензія на: Нариси з історії митної справи та митного законодавства України-Руси / Авт. кол.: Дідусенко П. М., Пахневський С. А., Лисицький О. В., Костюк В. П., Мавродій Т. С.; під заг. ред. П. М. Дідусенка. – К.: Софія А, 2005. – 635 с. // Митна справа. – 2007. – № 4. – С. 90–95.

⁴⁷ *Дячок О. О.* Післяісторія появи однієї книги про розвиток митної справи в Україні // Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2013. – № 2 (8). – С. 30–36.

⁴⁸ *Грузицкий Ю. Л.* Таможенные отношения в Великом Княжестве Литовском (XV–XVI вв.) // Гісторыя гандлю ў Беларусі (ад старажытнага часу да канца XX ст.): праблемы вывучэння і перспектывы даследавання. Матэрыялы I Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 14–16 лістапада 2013 г.). – Мінск : Тэхналогія, 2014. – С. 74–81.

⁴⁹ *Доўнар-Запольскі М. В.* Дзяржаўная гаспадарка Вялікага княства Літоўскага пры Ягелонах / падрыхт. да друку: А. І. Груша, Р. А. Аляхновіч; увод. арт.: Д. У. Караў, А. У. Унучак, А. І. Груша; камент.: А. І. Груша, Ш. І. Бекцінееў, Л. Каралюс. – Мінск : Беларус. навука, 2009. – С. 738–739, спасылка 9.

⁵⁰ *Атаманенко В. Б.* Система митниць та мережа ярмарків Волині XVI – першої половини XVII ст. // Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2010. – № 2 (2). – С. 81–90.

⁵¹ *Кулаковский П. М.* Протекціонізм князя Костянтина Острозького щодо розвитку торгівлі в Острозькому князівстві // Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2012. – № 1 (5). – С. 35–44.

мита, розвиток ремесла) в локаційних привілеях містам Волині як у складі ВКЛ, так і Корони⁵².

Оподаткування в українських землях у складі ВКЛ розглянув М. М. Шевердін⁵³

Регулювання економічних відносин в уставних грамотах Київській та Волинській землям, зокрема, майнового і спадкового права, торгівлі, оподаткування і стягнення мит, повинностей і надання пільг, детально розглянув Д. П. Ващук⁵⁴.

Грамоти упорядкування українських міст ВКЛ, виділивши їх як самостійне, окреме джерело міського права й віднісши до них 21 акт, аналізує О. Й. Вовк. За функціональною спрямованістю автор відносить їх до регулятивних правових актів. «Найбільше в грамотах міського упорядкування зустрічається правових норм про звільнення міщан українських міст великими князями литовськими від визначених податків, мит та відробіткових повинностей. Ці правові норми були зобов'язальними саме для воєвод, намісників та інших врядників державних адміністративно-судових органів», – зазначено у статті⁵⁵.

В узагальненому вигляді правове регулювання аграрної реформи середини XVI ст., цехового виробництва, торгівлі, оподаткування та митних відносин знайшло відображення у написаному А. О. Гурбиком розділі двохтомника «Економічна історія України» (К., 2011)⁵⁶. Кілька гасел з історії митних відносин до «Енциклопедії історії України» написав

⁵² Заяць А. Є. До історії правової локації волинських міст XVI – першої половини XVII ст.: локаційні привілеї у Литовській і Волинській (Руській) метриках // Архіви України. – 2001. – № 4–5. – С. 87–88; *Його ж.* Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – Львів, 2003. – С. 98–100.

⁵³ Шевердін М. М. Історико-правовий огляд оподаткування в українських землях у складі Великого Князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 947–952 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10smmtrp.pdf>

⁵⁴ Ващук Д. Вплив обласних привілеїв Київщини та Волині на формування Першого Литовського статуту // Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К, 2004. – Вип. 4. – С. 181–183; 185–186; *Його ж.* Вплив обласних привілеїв Київщини та Волині на формування Першого Литовського статуту // *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*. – Р. 88–93; *його ж.* «АБЫХМО ДЕРЪЖАЛИ ИХЪ ПСОДІТЬ ПРАВА ИХЪ ЗЕМЪЛИ»... – С. 61–80; 112–136; 174–192.

⁵⁵ Вовк О. Й. Грамоти упорядкування українських міст Великого князівства Литовського XV–XVI століть // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 83–91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11voiklc.pdf>

⁵⁶ Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – С. 324, 325, 334–348, 359, 362–366.

В. Г. Берковський⁵⁷. А от у гаслі Д. В. Веденєєва, присвяченому історії митної служби від найдавніших часів до сучасності й опублікованому в тому ж виданні, період перебування українських земель у складі ВКЛ зовсім не знайшов відображення: після митної служби України-Русі зразу розглядається митна служба запорозького козацтва, а потім – Гетьманщини 1648–1764 рр.⁵⁸ Воно і не дивно, адже в обширному списку використаної літератури відсутні праці як знаних дослідників історії економіки ВКЛ XIX–XX ст. (В. Б. Антонович, С. О. Бершадський, М. С. Грушевський, М. В. Довнар-Запольський, О. С. Грушевський), так і сучасних науковців, згаданих вище. У гаслі «Мита торгіві» шостого тому «Енциклопедії історії України» зазначено: «див. Торгові оплати»⁵⁹, – однак у десятому томі (літери Т – Я) таке гасло відсутнє.

Окремо слід сказати про видання «Митна енциклопедія», яке готує Державний науково-дослідний інститут митної справи (м. Хмельницький). Для ознайомлення зацікавлених осіб і надання зауважень Інститут оприлюднив на своєму офіційному сайті текст двох томів енциклопедії у форматі pdf, а також видав їх сигнальні примірники. Автор цієї статті був дуже здивований, побачивши своє прізвище в авторському колективі, адже офіційно й неофіційно до нього ніхто не звертався, договір про виконання науково-дослідної роботи він не укладав, а відтак жодних матеріалів до цього видання не подавав. Було виявлено, що я є «співавтором» (разом з В. В. Ченцовим) одного гасла у першому томі та чотирнадцяти у другому. При цьому лише для окремих гасел були використані матеріали моїх статей. Красномовним є факт, який засвідчує, що справжній автор не надто добре обізнаний з термінологією та мовою актів ВКЛ: у другому томі як окремі види платежів вказані «обестка» та «обістка (явка)». 28 березня 2014 р. я відправив електронний лист на ім'я тодішнього керівника Інституту й відповідального редактора енциклопедії І. Г. Бережнюка з вимогою прибрати моє прізвище зі списку авторів та під гаслами. 1 квітня 2014 р. я отримав у відповідь електронний лист за підписом О. А. Фрадинського (завідувач відділу наукових досліджень з економічних питань митної справи), у якому зокрема повідомлялося, що моя вимога буде задоволена.

⁵⁷ *Берковський В. Г.* Митна комора // *Енциклопедія історії України: У 10 т. – К. : Наук. думка, 2009. – Т. 6: Ла – Мі. – С. 672; Його ж.* Митна система // *Там само. – С. 673 – 674; Його ж.* Митний тариф // *Там само. – С. 681; Його ж.* Митник (цельник) // *Там само. – С. 681–682; Його ж.* Мито // *Там само. – С. 682; Його ж.* Мито головне, цло // *Там само. – С. 682–683;*

⁵⁸ *Веденєєв Д. В.* Митна служба України // *Енциклопедія історії України. – Т. 6 – С. 675–681.*

⁵⁹ *Енциклопедія історії України. – Т. 6 – С. 672.*

Говорити ж про науковий рівень гасел можна буде, коли «Митна енциклопедія» побачить світ.

Підводячи підсумки, відзначимо, що у сучасній українській історіографії (історико-правовій та конкретноісторичній) з різною мірою деталізації розглядалися питання правового регулювання у ВКЛ земельних відносин, реєстрації та спадкування нерухомого майна, речового права, забезпечення зобов'язань, охорони лісів, розвитку торгівлі, оподаткування та митних відносин, надання пільг.

Dyachok Oleg

The legal regulation of economic issues in the Grand Duchy of Lithuania: modern Ukrainian historiography

In modern Ukraine interest in the history of the Grand Duchy of Lithuania is growing, including economic aspects. Its economics governed so by customs as by legal provisions embodied in legal acts. Analysis of the domestic studies on legal economic regulation has shown that modern Ukrainian historiography (historical and legal historical ones) of the Grand Duchy of Lithuania considers the legal regulation of the land relations, a registration and inheritance of real estate, the property rights, the obligations maintenance, the forest conservation, the trade, the taxation and customs relations, benefits with varying degrees of detailization.